

Poljanski nasip 2 SI-1000 Ljubljana Slovenija
Tel. : +386 1 42 03 242 Fax : +386 1 42 03 245
E: inst.crim@pf.uni-lj.si W : www.inst-krim.si

Zadeva: Mnenje Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani o aplikacijah za sledenje posameznikom/-cam z namenom zaježitve epidemije bolezni covid-19, ki jo povzroča koronavirus

Na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani budno spremljamo razvoj tehnologij za nadzorovanje gibanja prebivalstva z namenom zaježitve koronavirusa, ki se je hkrati s selitvijo epicentra pandemije razširil v Evropo. V ta namen tako zasebna podjetja, nevladne organizacije kot tudi države in EU, ki so prepoznale potencial digitalnih tehnologij in velikega podatkovja kot orodja za spopadanje z nastalo krizo, tudi v Evropi razvijajo ali celo že uporabljajo najrazličnejše mobilne aplikacije. Uporaba tovrstnih orodij za ozaveščanje prebivalstva o znakih bolezni, postopkih ob potencialni okužbi ter sprejetih ukrepih je dobrodošla in ima lahko pozitivne učinke ob predpostavki, da so posredovane informacije točne in ažurne. Nasprotno pa je uporaba za nadzorovanje gibanja prebivalstva bistveno bolj problematična v prvi vrsti z vidika (komunikacijske) zasebnosti in pravice do varstva osebnih podatkov, posredno pa lahko glede na učinke izbrane tehnološke rešitve vpliva še na celo vrsto drugih pravic in pomembno sooblikuje bodoče življenje v naši družbi. Vprašanje, ki je v ozadju nujnega preizpraševanja o tem, je, ali smo se pripravljene odpovedati osnovnim človekovim pravicam – kot civilizacijskim pridobitvam – zaradi zdravja in to storiti vedoč, da lahko na koncu izgubimo oboje: zdravje in druge človekove pravice.

V Sloveniji so se jasne težnje izvršilne veje oblasti po uvedbi tehnologij nadzora sprva pokazale v predvidenem 104. členu interventnega zakona, ki bi policiji podeljeval pooblastila za sledenje lokaciji posameznika, ki mu je odrejena karantena, na podlagi lokacijskih podatkov njegovega mobilnega telefona. Predlagani člen je bil po opozorilih Varuha človekovih pravic in Informacijske pooblaščenke, ki nista bila vključena v postopek sprejemanja zakona (kar je glede na resnost predlaganih posegov v temeljne pravice samo po sebi problematično), ter nestrinjanju opozicije in ene izmed koalicijskih strank, v zakonodajnem postopku umaknjen. Žal pa s tem niso izginile tudi želje oblasti (pogosto predstavljene kot nujne potrebe) po novih nadzorstvenih mehanizmih.

Zgolj dober teden kasneje je vlada kot predpogoj za sproščanje trenutnih strogih omejevalnih ukrepov navedla med drugim tudi zagotavljanje pravnih in tehničnih možnosti za sledenje okuženim s koronavirusom, kar bi posledično pripomoglo k boljšemu nadzoru širitve virusa. Po neuradnih podatkih bi tako lahko uporabniki v Sloveniji že v prihodnjih dneh začeli uporabljati vseevropsko aplikacijo, ki na podlagi uporabe bluetooth signala opozarja na stike z okuženimi posamezniki. Obenem je bila Informacijska pooblaščenka v preteklem tednu zaprosena, da poda mnenje o mobilni aplikaciji, ki bi nadzorovala gibanje okuženih posameznikov, vendar ni jasno, ali gre za mnenje o prej omenjeni aplikaciji ali pa gre za oceno drugega orodja, ki se razvija na nacionalni ravni.

Pobuda za uvedbo mobilne aplikacije za nadzor prebivalstva v Sloveniji prihaja iz vrst zdravniške stroke, vendar želimo opozoriti na to, da ni vsaka rešitev, ki je najprimernejša z

medicinskega vidika in je obenem tehnično izvedljiva, tudi sprejemljiva v demokratični družbi, ki sloni na spoštovanju pravne države in človekovih pravic.

Pri presoji dopustnosti mobilnih aplikacij za sledenje je v prvi vrsti treba razlikovati med dvema možnima oblikama nadzora: 1) nadzorom, ki je osredotočen na posameznika z odrejenim ukrepom omejitve gibanja (t. i. *quarantine enforcement*), in 2) nadzorom, ki mu je podvržena celotna populacija z namenom odkrivanja stikov okuženih oseb in spremljanja širitve okužb. Medtem ko so omejitve temeljnih človekovih pravic pod pogoji začasnosti, nujnosti in sorazmernosti pravno dopustne, želimo poudariti, da je treba te pogoje tudi vsebinsko izkazati pred uvedbo ukrepov. Kršitve odrejenih karanten bi tako na primer lahko kazale na nujnost in sorazmernost pri odrejanju nadzora nad konkretnim posameznikom, pri katerem je bila ugotovljena bolezen covid-19. A takšnega pristopa v Sloveniji še nismo videli. Masovni nadzor pa je na drugi strani nekaj, kar je evropski pravni kulturi in pravnemu redu tuje. Predlogi za tako ekstenzivno podatkovno izkoriščanje bi nas hitro privedli v ureditev, ki je značilna za azijske države z drugačnim kulturnim in sistemskih ozadjem. Ob tem sicer dopuščamo možnost za kreativne tehnične rešitve, ki bi omogočile ohranitev pravic posameznika, kot jih pojmujemo v našem prostoru, vendar te doslej še niso bile predstavljene.

Trenutno še niso jasne podrobnosti predvidenih nadzornih ukrepov v Sloveniji, vključno z namenom, ki bi mu aplikacija služila, obsegom zbiranja podatkov in organov, ki bi imeli dostop do zbranih podatkov. Samo na podlagi teh informacij bi bilo mogoče podati konkretnější komentar njihove ustreznosti z vidika poseganja v pravico do zasebnosti in varstva osebnih podatkov, zato želimo opozoriti na nujnost splošnega razmisleka ob uvajanju tehnološko podprtih omejevalnih ukrepov v kontekstu boja proti koronavirusu.

Sodobne digitalne tehnologije ponujajo številne pozitivne možnosti uporabe, vendar je pred uvedbo tovrstnih orodij, sploh če jih kot obvezne predpiše država, treba realno oceniti, ali sploh in v kakšnem obsegu lahko pripomorejo k doseganju zastavljenega cilja. Ideologija tehnološkega solucionizma, ki temelji na poenostavljenem razumevanju tehnologije in nekritični veri v njeno sposobnost reševati družbene probleme, vodi v sprejemanje pravno in etično dvomljivih visokotehnoloških rešitev. Do tega prihaja kljub temu, da njihova učinkovitost sploh ni raziskana, in da lahko hkrati globoko posegajo v pravice posameznika in ustroj demokratične družbe. Podrobna preučitev posamičnih tehničnih značilnosti aplikacije z vidika ciljev, ki jih zasleduje, je tudi predpostavka za ocenjevanje izpolnjevanja kriterijev nujnosti in sorazmernosti kot pogojev za dopustno omejevanje človekovih pravic. Kot temeljno se zastavlja vprašanje, ali enakih ciljev, npr. ugotavljanja kroga oseb, ki so bile v stiku z okuženim posameznikom, ne bi bilo mogoče doseči z drugimi ukrepi, ki manj intenzivno posegajo v pravice posameznika. Z drugimi besedami: ali je predlagana tehnologija v tolikšni meri bolj učinkovita, da pretehta večji poseg v temeljne pravice.

Izkušnje z ukrepi, ki so bili v preteklosti sprejeti v času izrednih razmer, ki so terjale takojšen in silovit odziv držav in so korenito posegle v prav tisti dve pravici, ki sta danes ponovno ogroženi (komunikacijska zasebnost in pravica do varstva osebnih podatkov), kažejo tudi na to, da ukrepi, ki so sprva sicer res časovno omejeni, skozi čas zlahka prerastejo v normalne ukrepe z neomejenim rokom trajanja. Boj proti terorizmu je bil tako na primer povod za celo vrsto omejujočih ukrepov na ravni EU, na čelu z Direktivo o hrambi podatkov in na njej temelječo ureditev Zakona o elektronskih komunikacijah, ki jo je najprej za neveljavno razglasilo Sodišče Evropske Unije, kasneje pa kot protiustavno tudi Ustavno sodišče RS in druga sodišča po Evropi. Še mnogo globlji je na ravni EU nadzorstveni sistem gibanja državljanov tretjih držav, ki je v zadnjih nekaj letih s posamičnih orodij za upravljanje z

migracijami in učinkovito mejno kontrolo prerasel v kompleksno strukturo, ki meji na sistem množičnega nadzora. Žal sta zadnji dve desetletji sprejemanja protiterorističnih ukrepov pokazatelj, da časovne komponente izrednih ukrepov ne gre jemati zlahka, saj jih je izredno težko odpraviti po tem, ko enkrat ugledajo luč sveta, in to kljub temu, da so akutne izredne razmere, ki so terjale njihovo uvedbo, že zdavnaj minile. Glede na trenutne napovedi medicinske stroke koronavirusa ne bo mogoče hitro izkoreniniti in ukrepi, ki jih sprejemamo za njegovo zaježitev, morda ne bodo prisotni zgolj za kratko časovno obdobje nekaj tednov ali mesecev, temveč bodo v prihodnjih letih, morda celo desetletjih, postali naša stalnica. Prav zato je premislek o njihovi absolutni nujnosti še toliko bolj na mestu.

Ob vselej omejenih sredstvih je treba razmišljati tudi o »širši sliki« in kontekstu uvajanja nadzornih tehnologij: potrebujemo redistribucijo sredstev iz nadzorno-industrijskega kompleksa v javno zdravje. Tehnološke rešitve lahko delujejo kot slepilo za javnost in za politične odločevalce, da je mogoče s povečanim družbenim nadzorom radikalno spremeniti potek pandemije. To pa škodljivo vpliva na razvoj drugih politik, kot je več testiranja, respiratorjev, izobraževanja medicinskega kadra. Varnostna in zdravstvena paradigma bi morali ostati relativno ločeni tudi zaradi zagotavljanja ravnovesja v porazdelitvi družbene moči.

Pripravila:

Pika Šarf, mag. prava in izr. prof. dr. Aleš Završnik

Mnenje podpirajo:

dr. Matjaž Ambrož

dr. Vasja Badalič

dr. Eva Bertok

Lora Briški

Marko Drobnjak

prof. dr. Primož Gorkič

dr. Miha Hafner

dr. Matjaž Jager

dr. Zoran Kanduč

Primož Križnar

dr. Dragan Petrovec

dr. Mojca Mihelj Plesničar

dr. Renata Salecl

dr. Katja Simončič

V Ljubljani, 14. april 2020